

М. ДОЛЕНГО

КАМ'ЯНІ МОГИЛИ

(РОЗМОВА)

I

Навіть і словами не зіпсуто,
Тільки зникло в поросі ім'я.
Як любови каламутна сутність,
Підійшла тимчасово-моя.
Кличник ранку вгору по-над ніччю!
Це мені за білочорний герць.
Я знайшов на чорнім межжиріччі
Місячної повісти кінець.

II

Ритмами далекої мандрівки
Мріяти чи діяти—вперед.
Ґрунт липучий—солодко і гливко.
Світло точиться важке, як мед.
Світе мій! До чорного порогу
Віялом нескінчених доріг
Кам'яні Могили голо і вгору
Та груди, що трохи подібні до них.

III

Я чекаю на останню зустріч,
На розтоплений січень дивлюсь.
В зимовий переможений устрій
Чи «люблю» чи «лови—улюлю»?!
Спомин зайчиком перемайнуся
Крізь пестливо-глузливі слова.
Панно Мріє! Трохи посуньтесь,
Хилиться пожовкла голова.

IV

Цокотить каблучками вечір.
Мерехтять силуети, вогні.
Ковиловими схилами плечі
Колихаються навздогін.

Ах, пробачте, товаришко Шура!
Сніг рипить, і сміється вода,
І чвалає роблено-похмурий
До зазначених вішок шлях.

V

В невідомий би, в крицевий синтез,
Як чавун, блиск очей та думок,
Щоб ніколи вже більше не снитись,
Щоб співав кожний зоряний крок.
На вогні молодіє залізо.
Кров на скроні чавунний ручай.
Знов грозою-загрозою ризик
Сплів у єдність екстазу й відчай.

VI

Я люблю, коли мент, наче куля,
А по тому назавжди слід,
І в обличчя кохано минуле,
Як образа вишукана,—лист.
Я люблю, коли з часу пустеля,
Де змитає вітер сліди.
А над нею кімнатна стеля,
З олівця кийком—іди!

VII

Сонце близько і пильно, і бистро,
Скоро знітиться в сонячний пил
Навіть і геологічна пристрасть
Кам'яних незайманих могил.
Так обридло вслухатися в побут.
Не розняти огиду й любов.
Я прохаю бузковий на спробу
З життєвої веселки турбот.

VIII

Цвіт бузковий на луках осінніх
І вгорі бузково-сизий дим.
В полинково солодких сінях
Зупинились на хвилинку ми.
Гей, на працю витрачено роки,
А дозвілля на марну любов.
І червоною кригою спокій
Укриває поволі кров.

IX

Застигають крицею сльози
В ясних лезах солених очей.
Їхній погляд як зорі морозний,
Мов розпечена криця пече.
Це коханки прострілений череп,
Наче мертва планета, крізь ніч.
Це живий підрахунковий серпень—
Стигла мрія втомлених пліч.

Січень 1925 р.

М. ЙОГАНСЕН

Згинався останній генерал,
На крилах літо долетіло...
Йшов будний бондар і збивав
Обручі з буйного барила...

В коктейлі мріяв кокаїн,
До Франції збирався Врангель,
Йшли сиві маси, як один,
На Перекопа форт останній.

Вмирили і вставляли знов
З-під жита буйні баламути
І в море, в матір, в бога, в кров
Валили недобитий бутор.

Аж забарились береги,
Викидувати шмаття піни.
Ущухло. Вийшло над луги
Сонце багряної країни.

В. ВОРУСЬКИЙ

В ЗАПІЛЛІ

I

Заклопотано верещали радіо, нервово стукали морзе, беспорядно нявкали телефони, а по вулицях міст хлопчики вигукували на всі лади:

— «Банди більшовицькі забрали Київ»!

— «Більшовицькі банди напірають на Рівне»!

— «Більшовики забрали Дубно... Вільно... Тарнопіль... Броди»...

Газети кликали всіх, хто вірує в бога, ставати на захист «ойчизни».

Ксьондзи наділи офіцерські мундури. В костьолах що-дня колон-тали, надриваючись, минорні дзвони. Вони кликали на молитву за «ойчизну», во ім'я Христа свята церква кликала йти стріляти, різати більшовиків. Паркани заліплювались відозвами й плакатами. Нервова публіка наскоро переглядала їх і бігла далі.

— Пан слишал?

— Слишал.

— Польска гіне!

Багато не розмовляли. Було ясно й зрозуміло. На всі пропозиції Варшави Москва не відповідала, а коли й говорила, то ставила вимогу, щоб озброїти польський пролетаріят. Шляхта з манатками тікала на захід. Оголошено загальну мобілізацію. «Всі, хто може, під рушницю». Це офіційно, а таємно з фронту невідомими шляхами приходили вісти.

— «Польська армія тікає або здається до неволі».

— «Армія перетворилась в дезертирів».

— «Вислані на варту жовніри не вертаються».

— «Більшовики б'ють і ріжуть, тільки не бідних, а шляхту».

— Чув?—питав робітник робітника.

— Чув!

II

На Винній горі 38-й Львівський полк займався навчанням.

— Padni!

— Ги-ох!—падала компанія.

— Powstań!—і компанія вставала.

— W braliere gosypsie!—подавалась команда і молоді юнаки бігли задихавшись, щоб заняти відповідний вид.

— Biegem marsz,—і компанія бігла крізь яри, горбки, крізь старі окопи.

— Padni!—і знов 16-ти літні хлопці падали грудьми на сиру землю.

— Ги-ох!

В обід і ввечері компанія йшла до касарні. Глибоко в'їдався ремінь од карабіна в плече, а надірвані груди спивали: в ногу.

— A za rózeczek za dwa,

— A za rózeczek za dwa...

Вечером пили каву і, коли згук сурми розрізував вечірню тишу на дворі, жовніри йшли на збірню, слухали наказу в імені уряду Речі Посполитої, який закінчувався страханням карою через смерть, співали «Nie żućim ziemi zkađ nasz ród».

Стогоном розносилося навкруги: Jak pam doromus bóg!..

Чулось коротке «rozyjście!» і жовніри розходились по касарні. Але на тому ще не кінчався день молодих жовнірів. Зараз вони попадали під безпосередню руку капрала, який проробляв над ними свої немудрі експерименти. О 8-й год. жовніри повинні були лежати тихо на нарах. Тоді приходив капрал і починав оглядати спочатку черевики, а потім ноги. Черевики повинні були стояти під ліжком, так, як стоїть жовнір на baczność. Начальство підходило до кожної пари й оглядало її. Добре, коли жовнір мав чим і вичистив свої черевики. Коли-ж не вичистив, тоді вони летіли з 3-го поверху через вікно, а жовнір, їх господар, діставши раз-другий по писку, мусив бігти роздягнений за ними.

Довго бігали молоді жовніри хто за черевиками, хто мити ноги і кляли себе й свою долю.

III

— Товаришу, я сьогодні беру перепустку в місто. Може вдасться...

— Тільки обережніш, бо за нами стежать!

— Не піклуйсь, не вперше!

Розмовляли тихо по-українськи два молодих жовніри.

— А ти йди до костьола!

— Збірка!—залунало по касарні й вони розійшлись.

Полк ішов струнками лавами до костьола, а Василько по хідникові спішив у місто.

— Перепустка?—запитав на вузькому містечку через Сян вартовий.

Василько виняв папірця й показав. Той зкоса глянув і махнув рукою.

Василько опинився в місті.

Гули авто, гуркотіли вози, співав полк, а на тим всім коливався минором костьоловий дзвін.

— Бам талам.

— Бам-талам.

„УКРАЇНСЬКА КНИГАРНЯ“.

Побачив Василько маленьку вивіску над дверима невеличкого будинку.

«Є», подумав, виняв книжку й записав «вул. Сенкевича ч. 18» і підійшовши ближче до дверей, прочитав «Відчинена од 10 до 5 кожен день крім свят, у свято од 2-х до 5-и».

«В моєму розпорядженні ще 4 години, значить, зможу одвідати», подумав він і пішов поволі на станцію.

Там часто приїздили жовніри з різних частин фронту й тому од них можна було де-чому довідатись. По пероні ходили взад і вперед галантно убрані офіцери. На кожному кроці чуто було брязкіт острог. То офіцери різних країн давали один одному «честь». Тут були американці, англійці, французи, італійці, офіцери армії Денікіна й поляки. Всі вони були солідарні між собою, в них була єдина спільна мета—задушити ворога—більшовиків. Хоча й простим жовнірам можна було ходити по перонові, їх там було дуже мало. Вони купчилися осторонь, ближче до 3-ї, 4-ї кляси. Найбільше їх було біля американської крамнички, де продавалось по дешевих цінах какао й хліб.

Василько подався туди, купив кухоль какао й почав поволі пити.

— Пан з якого полку?

— З першого уланів,—розмовляли запиваючи кожне речення солодким з сахарином какао два жовніри.

— А в якій місцевості пан був на фронті?

— Наш полк,—розохотивсь зухвалий полячок,—стояв у напрямку Сокаля. Пан знає, де Сокаль? Він біля Рави Руської, за Львовом.

Василько присунувсь ближче до них.

— Ай, там нам дали перцю більшовики! Ми отаборились біля Вареза. Фронт, за даними звязку, знаходився біля Бугу. Обоз розташувався, надіючись на Буг. Коли під вечір з боку Доловечова, мов чорти, хмарою пруть на нас. Тут у нас сталась катавасія. Офіцери на коней і втікати. Ми й собі—туди-ж. Весь обоз і гармати попали до більшовицьких рук.

Він приступив ближче до свого слухача.

— А пан знає, що вони роблять з нашими офіцерами?—запитав він тихо.

Але Василько почув:

— Простим жовнірам вони не роблять нічого. Коли хочеш, іди служити до них, а не хочеш, йди на чотирі сторони. Офіцерів рубають на куси.

Розмова перервалася. Всі повернулись до великого жовніра, що розповідав в голос про події на фронті.

Василько купив другий кухоль какао.

— Пропала Польща!—говорили, махаючи руками жовніри.

— Он, подивіться, як тут гуляють,—показав оповідач на перон.— Там їх немає,—показав головою в бік фронту.— Там вони перші тікають. Наші здаються, а ні, то дезертують,—закінчив жовнір.

— Більшовики знають, за що б'ються.

Заверещало два звонки, жовніри допили какао й побігли до потяга.

Василько віддав кружку й пішов у місто.

— Та-а-ак,—протягнув він у відповідь на свою думку й потонув у вулишній юрбі.

IV

Минорно гули органи, струнко стояв полк на колінах, а попереду ксьондз розпинався перед образом.

Сотні уст шептали молитву. За вітчизну.

Дмитро також стояв на одному коліні й думав про Василька. «Де-ж то він зараз?» Він чекав ксьондзового казання.

— За яку вітчизну він так молиться?—почув Дмитро з боку.

— «Чи за бідну нашу, чи за свою панську?»

— Туманять дурних,—відповів тихий голос.

Дмитро скосив очі й придивився до обличь. Це були його сусіди по нарах.

— Гаразд.

Затихли органи, жовніри встали. Два прислужника підхопили ксьондза під руки й повели на «amwoniū».

Wo imię ojca i syna i świętego ducha... почав ксьондз.

Вітчизна в небезпеці. Треба рятувати... Він говорив багато про обов'язок кожного, кому дорога вітчизна, про зрадників вітчизни, не обминув також і того, що чекає тих, що душу свою положать за «ojczyznę». Тоді він зносив руки до гори, задирав туди-ж очі й казав: Tego dusza będzie witać tam! а коли справа торкалась зрадників він хмурился, показував рукою до долу й говорив: «А тих чекає вогонь вічний».

Струнко повертали компанії до касарень. Дмитро помітив Василька, який стояв біля дверей невеличкого будинку. Над дверима була табличка:

„УКРАЇНСЬКА КНИГАРНЯ“.

V

Василько ввійшов до книгарні.

— Добрий день,—кинув головою.

— Доброго здоров'я,—відповіла молода дівчина. Молодий чоловік, що порався у кутку біля книжок, одірвався од праці й здивованно подививсь спочатку на жовніра, а після на свою співробітницю.

— А що скажете?—пришов він на допомогу дівчині.

— Чи нема в вас часом творів Винниченка?—спитав Василько.

— А що вас цікавить з Винниченка?

— Може в вас є оповідання: «Голод», або «Голота»?

— Так, пан знає українських письменників?—здивованно майже в один час спитали молоді співробітники книгарні.

— Так, я знаю, бо я не той, за кого ви мене прийняли. Я українець!

— Як же так?—запитав недовірливо молодий чоловік.—Прощу сідати.

— Та дуже просто. Хочте, я вам скажу більше за себе,—заговорив сідаючи Василько.

— Будь ласка, будь ласка, зацікавились обое співробітники.

— Я український студент, родом з Холмщини, а вчивсь у Житомирі на Волині. І щоб ви другий раз так недовірливо не питали «як же так»—ось вам моє посвідчення.

Василько виняв шматок потертого паперу й подав двом рукам, що простяглись за ним. Четверо очей вп'ялись в старий папірець.

— Добродію, так ви наш брат!—радісно вигукнули двоє грудей.—Дайте свої руки.

Василько простяг обидві руки й молоді люди довго тиснули їх.

— Ми також доб...—хотів сказати «добродій», але замість того:—давайте будемо називатись по-більшовицьки товаришами.

— Мені буде дуже приємно,—згодивсь Василько.

— Ви може партійний?

— Так,—рішуче відповів Василько.

— І маєте картку?

— Ні, картки не маю, але маю докази.

— Віримо, віримо,—заговорили обоє.

— Так-от, ми обоє колишні студенти Львівського університету. Я з юридичного, а моя товаришка з природничого. Зараз вчитись не маємо можливості, то ми працюємо на освітній ниві. Але що-ж ми до цієї пори не познайомились? Я буду Ходак Олекса, а це...

— Галій Ганна,—додала співробітниця.

— Джміль Василько.

— Дуже приємно. Ви де в-останнє працювали?

— У себе на Холмщині. З часу, як мене забрали до армії, агітую жовнірів. Систематичної ж праці вести серед війська неможливо. Ви також партійні?—раптово запитав Василько.

— Так, обоє, відповів. Ходак!—Ми члени компартії східньої Галичини з 1918 р. Для більшої довірливості давайте обмінємось доказами.

З тими словами тов. Холак вийняв десь з-за пазухи червону книжку й подав Василькові. Це-ж зробила й тов. Галій.

Василько поволі переглянув обидві картки, одсунув мовчки назад і вийняв з потайної кишені свою посвідку.

Товариш Ходак взяв її, й теж по волі роздивившись, передав тов. Галій.

— Ви нам, товаришу, дуже й дуже придастесь. Ви сам в полку українця?

— Ні є ще. Один свідомий і чотирі простих. Тільки й вони настроєні по-більшовицьки. Є й поляки свідомі. Доведеться попрацювати трошки, може що й вдасться зробити.

— Це дуже добре, що ми на вас натрапили. Будемо працювати!

— Тільки, товаришу, обережніше,—застерігла тов. Галій.

Василько глянув на годинника. Була половина третьої й йому треба було йти до касарні. Він встав.

— Товариш уже йде?—запитав Ходак, а товаришка Галій почервоніла.

— Так. Скоро кінчаються мої години відпуску. На 3 я повинен бути в касарні.

— Коли зможете навідатись знов?

— Напевне не знаю, але звязок держатиму з вами через певних людей.

— Гаразд, ось вам ця картка для гасла.

Ходак вирізав шматок товстого олександрійського паперу, приклав свою печатку й зробив якісь помітки.

— Це будете давать звязковому. Тільки обережніше.

— За обережність не піклуйтесь.

Василько подав руку.

— Тов. Галій аж тепер помітила, що на Васильковій чотирьох-кутній шапці висів орел без голови й одного крила й, подаючи руку, вона спитала:

— Аде-ж ви діли голову з короною й крило орла?

— А-а-а-а,—засміявся Василько,—більшовики повідрубували.

Тов. Ходак і Галій вийшли з-за прилавка, щоб провести Василька на вулицю, але він зупинив їх.

— Не можна, товариші, не можна. Ще хтось помітить.

Він іще раз побажав їм всього кращого й вийшов. Відійшовши кілька кроків, він зупинився й оглянувся навкруги. З військових не було відно нікого.

— Може провокатор?—Якось з острахом в голосі запитала тов. Галій Ходака.

— Хіба ти не бачиш, це наш. Я його не тільки спізнав, я його відчув. Це наш.

Товарищі Галій стало соромно за підозріння й вона почервоніла.

VI

Дмитро чекав коло воріт. Тільки що кінчилось післяобіднє заняття на площі біля косарень й він, змучений муштрою, ліг під каштаном на траву одпочинуть. Зараз він пригадав костьол, казанне й зробив висновки, що діла неважні, коли ксьондз так розпинається.

«Чогось то Василько стояв біля української книгарні», запитав він в думці себе.

Щоб скоріше приходив, бо терпіння не вистачає,—промовив в голос.

Вартовий когось питає перепустки. Дмитро звів голову й подивився. Од брами, просто до нього йшов усміхаючись Василько.

— А вже очі продивив за тобою, думав що часом що сталось.

— Ой сталось, товаришу, сталось. Тільки вгадай що?—спитав сідаючи біля Дмитра Василько.

— Та хібаж-ж вгадаєш, ти розкажи, тоді буду знати,—відповів той.

Василько розповів Дмитрові про те, що з ним трапилось в українській книгарні.

— Не вірю, сказав Дмитро, вислухавши.

— Докази?

Є,—відповів Василько й виняв знак гасла. Дмитро добре перевірів. «Печатка книгарні», подумав. Це ще нічого не говорить, але ось букви: «К.П.С.Г.»

— А-а-а, комуністична партія Східньої Галичини. Тепер вірю. Дай п'ять,—і він міцно потис Василькову руку.

— Значиться, будемо працювати?

— Тільки спокійніше.

— Та я тільки зараз, знаєш, радісно. Ми не будемо такі самотні серед тих затурканих шляхтою й ксьондзами «янків».

У ворота йшов поручник. Мовчки обидва встали і, коли поручник порівнявся, витяглися на «baczność» і віддали честь. Приложили два пальці до козирка. *Bóg i ojczyzna*.

Проходячи повз, поручник глянув скоса, наче-б на комах, потяг цигарку й повернувся в другій бік. Вже було хотіли хлопці сідати, коли поручник враз круто повернувся й махнувши палочкою покликав.

— Ей ти, іди-но сюди!

Василько глянув на Дмитра, Дмитро на Василька.

— Ти, ти,—показав палочкою на Василька.

Василько почервонів і пішов до нього.

No ty prędzej ruszaj się!—гукнув він на Василька.

Той підбіг і став на «baczność»

— Чому в тебе орел такий поломаний?—спитав поручник, гляючи пильно у вічі.

Поручники в більшості не думають на тим, що питають у жовнірів, і тому їх питання завжди бувають абстрактні. На них в більшості жовніри відповідають не до речі і за те дістають по писку, або якусь иншу кару.

Василько подумав хвилину й відповів!

— Тому, що не цілий.

— Но так, так. Тому що не цілий. Але чому ти собі не купиш нового?—отруйно спитав крізь зуби поручник.

— Тому, що немає грошей?—відповів Василько.

— Що значить немає грошей?—гукнув поручник, почервонівши. Ти з якої компанії?—запитав він, виймаючи пам'ятну книжку.

— З 8-ї компанії, 3-го плутону.

— Гаразд,—прошипів поручник і хотів було йти, але Василько його задержав.

— Пане поручнику, моє прізвище Джміль, а звати мене Василько.

Поручник зупинився, записав прізвище, подивився іще раз на Василька й одійшов.

«Діло буде!»

— Ну й молодець же ти, товаришу! Так їй шляхті, не спускай.

— Дурниця—погодився Василько.

— Ну тепер ти розкажи мені, що чув нового в костьолі, а тоді розповім тобі, що я чув на станції серед жовнірів, які йдуть із фронту.

— Ні, Василько, ти поперед розкажи мені свої новини. Мої не такі важливі. Я тобі розкажу їх вечором, коли ляжемо спати.

— Добре. згодився Василько й розповів все, що чув на селі.

— Значиться, наша бере,—не вдержав Дмитро.

— Ти знаєшь — Сокаль, Варезж? Це-ж недалеко од мене. А Долобичево? Це мое рідне село.

— Що ти кажеш?—аж гукнув Дмитро.—Радій! Твої родичі вже на волі!

— Ні, Дмитре, не можу я радіти за одних родичів, тоді коли тут скрізь гніт панує.

На плацу заграла сурма.

«Зірка!»—заукали по касарні.

Василько з Дмитром поспішили до компанії.

VII

Полковник Свіжавський увійшов до свого кабінету. На різаному з червоного дерева столі під зеленим каптурчиком горіла тускло електрична лампка. Трошки збоку блимав камін і його проміння бавилось на ведмежій шкірі, що лежала біля. Над каміном поважно цокав старовинний годинник, з протилежного боку висіла на цілу стіну мапа, «Rzeczy Pospolitej».

Темносиня лінія, яка відзначала границі царства польського нахабно скікнула од моря Балтійського аж до Чорного, від Горішнього Шлезьку до Кавказу й від Карпат аж до Курська. На задній стіні висіла картина «Kossaka»¹⁾, на якій було зображено бійку польських уланів з російською армією. На передній стіні висів, великий білий орел.

Полковник підійшов до столу, покосився на камін і сів в м'яке крісло. Перед ним лежала ціла купа пакетів і газет. Він якось крякнув і нехотя дістав товстого сигара. Чиркнув сірника і, широко затягшись, випустив цілу хмару диму. Нагнувся над столом і почав переглядати «Kurjer Poranny»²⁾.

— До холери ясної,—прошепотів за хвилину і підійшов до мапи.

Маленькими папірцями на ній було визначено лінію фронту. Полковник зруйнував старе положіння й, хвилину подумавши, поприколював знов. На цей раз фронтowa смуга скокнула далеко назад. З одного боку він посунувся під Львів, а з другого до Варшави.

— До ста чортів!—вхопився за голову полковник і побіг до столу. Руки його хутко перевертали пакетами, а очі ковтали адресу.

«Таємно, начальникові 38 полку п. Свіжавському», нервово розірвав конверта й прочитав:

«Армія в небезпеці. Більшовицька зараза перелізла на неї. Треба боротись. Пропонується вам зробити таємний перегляд всіх жовнів до-рученого вам полку. За підозрілими типами встановити негайний догляд, а більш небезпечних прибрати зараз же до відповідних місць. В кожную компанію вілляти секів, які кожен день мають доносити про стан компанії.

Генерал Сікорський.

Підполковник Лапчинський».

Дочитав і натис шпильку. Заверещав дзвінок і до кабінету вбіг зухвалий ад'ютант.

— Wolać na meldunek!

— Jest!—стукнув острогами ад'ютант, приклав до чола два пальці й вийшов. В ту-ж хвилину ввійшов поручник 8-ї компанії.

Він підійшов до столу, витягнувся в струнку й віддав честь.

Полковник встав проробить теж саме й попросив поручника сісти.

— Стан компанії надійний, всього людей 260, здорових 220, решта хвора на різні хвороби.—Поручник Псецький одрапортував і чекав запитань для розяснення того чи іншого питання.

Полковник хвилину думав.

— А пан впевнений, що панова компанія надійна?—запитав він підкреслюючи кожне слово і дивлячись пильно на поручника.

— Поводжіння говорить за те, що компанія обецна. А що хто з жовнів думає, я не в силах знати,—відповів той.

— Так отже ви повинні знати не тільки те, що робить компанія, але й те, що вона думає.

— Це неможливо,—заперечив наївний поручник.

¹⁾ Польський художник.

²⁾ Польська газета.

— Це можливо і я вам зараз скажу як.

Він присунувсь ближче до поручника, наче-б боявся, що його хтось почує, і прошепотів.

— Треба в кожную компанію вілляти секів, щоб вони разом з другими жили, годувались, ходили на муштру й т. инш. Тоді ми будемо знати, що думає наш жовнір. Можливо?

— Можливо, та ще й як латво,—згодився поручник.

— Тепер друге,—продовжував полковник.—З завтрашнього дня зробіть перегляд анкет. У вас є такі?

— Є!

— Так от зробіть перегляд і більш-менш підозрілих візьміть на замітку. Зазначте, що є причиною підозріння і подайте мені. Здається, все!

Обидва встали, поручник стукнув обчасами, приклав два пальці до козирка, повернувся і вийшов.

VIII

— Пильнуйсь, Дмитре,—сповістив Василько на третій день товариша.

— Що таке?

— Всипали секів. Передай товаришам, хай стережуться.

— Чому-ж ти знаєш? Може ще...

— Щоб ти тільки знав, який чудливий народ, оті секи. Ай же нюха мають.

— Я тебе, Василю, не розумію.

— Та що тут розуміть. Ти бачив, ранком до нашого плютону¹⁾ був присланий новий жовнір?

— Ну бачив.

— Так отой жовнір—сек.

— По чому ти знаєш?

— Знаєш, Дмитре, вже в мене така вдача, що ворога повітрям почую. Прийшов він ранком, а тут йому й місце готове й frajter²⁾ балакає не так, як з нами. Ще й досі ніхто за ним нічого не помітив, а я вже чимало знаю. Дивлюсь я на нього, сів на ліжку, кинув оком по нарам, на мені зупинився. Бачу—дивиться на мене, наче хоче на вильот пробити. А очі так і бігають. Подивився я на нього, та так собі, начеб-то чи на нього, чи на когось иншого. На муштрі в час перерви підходить до мене.

«Я,—каже,—пана десь бачив».

«А ви,—питаю,—звідкіля?»

Загикнувся мій сек та й каже:—з Люблина.

Але в той час заверещав свирчок і ми розійшлись.

Недалеко од них розмовляло кілька жовнів.

— А, знаєте, панове, говорив вівголоса один. Сьогодні ми думали, що з нашого plutonu душа з парою вийде. От ганяв, холера ясна, раз десять на Винну гору змушував бігти. І за що ви думаєте?

1) Звод.

2) Єфрейтор.

Га? Тільки за те, що ніхто не хотів бити в писок одного жовніра, який упав не на «тепа-тепо».

— Ех, на фронт би їх до більшовиків,—озвався другий.

— Ти, знаєш, я був на варті вчора біля залізного мосту. В обід захожу на станцію, а там якраз потяг прийшов зі Львова. Захожу я між жовнів і питаю: як, що. Махають руками: «Криють, каже, більшовики та так, що втікати не всіпаємо.»

Василько штовхнув Дмитра.

— А ось і він іде.

— Цікаво,—прошепотів Дмитро і скося подивився на сека, який підходив до гурту жовнів.

— А ви знаєте, що вони роблять з нашими офіцерами і тими собаками? (Це відносилось до капралів і фрайтрів).

— Вони їх рубають на дрібні куси.

— Так їм і треба,—вмшався сек. Всі оглянулись на нього.

Він попав в тон розмові і жовніри, підтримані побічною людиною, ще більше почали нарікати на начальство.

Сек підливав масла в огонь і жовніри, не помічаючи нічого, дозволяли таки добре стрільнути по адресі начальства.

— Тепер бачиш?

— Гм, ти правду говорив,—згодивсь Дмитро.

IX

— Що за холера ясна з тими українцями!—процідив поручник Пясецький крізь зуби, відкладаючи на бік шосту анкету.

— Де-ж їх тут стільки набралось?

Цей факт, що говорив за таку кількість українців в компанії, зворушив його. Він досі не знав, що в його компанії мається стільки українців.

— *Że ukraińcy to samy bolszewicy!*—подумав і вдарив себе по голові.

— І як то я не знав до цієї пори.

В нього перед очами перенеслась картина всієї неприємности, яку він одержить від полковника.

— *A do cholery jasnej!*

Натиснув шпиньку. За стіною глухо заворкотів дзвоник і до хати вбіг стрункий, повний, з рум'янцем на щоках жовнір.

— Слухай, Федюк, піди до канцелярії й скажи, щоб забрали ось ці анкети. А ось ці, бачиш? занеси до мене на квартиру, чув?

— *Slucham, panie poruczniku,*—відповів ординарець і вийшов.

Пясецький закупив цигарку, взяв тростку і пішов на плац муштри.

— *Baczność!*¹⁾—почулось за кілька хвилин.

— *Dzieńdobry chłopcy!*²⁾—нявкнув Пясецький.

— *Dzieńdobry, panie poruczniku!*³⁾—гукнуло сотні голосів.

Петро вернувся з канцелярії з жовніром, дав йому анкети і, коли той вийшов, хутко підійшов до столу і вп'явся в першу одкладену анкету.

¹⁾ Струнко.

²⁾ Добридень хлопці.

³⁾ Добридень, пане поручнику.

«Василь Джміль». Переглянув ще кілька.

— Що за чорт, всі анкета своїх хлопців. Перевернув ще одну. Федюк Петро!

— Моя. Щось холодне побігло в нього по-за спиною. Єсть!—стукнув себе по лобі, взяв анкети і побіг до кабінету. Але замість того, щоб однести їх на квартиру поручника, він побіг до канцелярії.

— Там забув жовнір одну анкету,—звернувся він до начальника канцелярії.

— A psia krew!—відповів той,—гара!

Петро поклав до середини свою анкету, а решту одніс до помешкання поручника в другому будинкові.

X

Ввечері поручник Пясецький переглядав анкети.

ДЖМІЛЬ ВАСИЛЬКО

Рік 1902.

Релігія православна.

З походження . . . українець.

Освіта укр. студент (середня).

— Що за холера!—каженів поручник.—Bolszewik, і більш нічого.

— От ми дивимось туди, а вони тут по-між нас.

Він потяг сигару.

— Ну, нічого, я з вас витягну все, я знаю, чим ви пахнете.

В двері постукали.

XI

— Хлопці, біда.

— А що таке?

— Ходім зараз же з касарні, там розповім.

Хлопці одяглись в плащі й вишли з касарні.

— Треба, товариші, стерігтись. Я сьогодні одніс ваші анкети до поручника на квартиру. Шість наших і 4 якихось «янків». Мабуть, сини робітників. Була й моя по-між ними, але я її замість того, щоб занести до поручника, одніс назад до канцелярії. Так краще буде. Один пост обсерваційний за нами.

— Стій, товариші,—перебив Василько,—он іде сек.

— Треба простежити, куди він піде.

З касарні вийшов сек, оглянувся навкруги й хутко пішов до брами. Вартовий загородив йому дорогу.

— Pszepustka!

Сек вийняв білий папірець з бокової кишені і вартовий став на своє місце.

— Бачили, товариші?—запитав Василько, дивлячись крізь залізний паркан, куди піде сек.

— До поручника пійшов.

— Завтра треба сподіватися якоїсь новини. Треба подумати, як нам реагувати на завтрашні події,—серйозно заговорив Дмитро.

— В який бік буде ухилитись завтрашній день, ми можемо догадатися. І я гадаю, що вам треба буде прикинутися політичними неуками. А нам з Васильком доведеться стати свідомо на платформу «Речи Посполитої».

— Робіть, товариші як-найкраще, а я буду йти, бо мій пан буде сердиться. Коли щось, то я скажу, то вже одходячи додав Петро.— Я за ним простежу.

Василько подививсь йому в слід.

— Найбільш, товариші, ухиляйтесь від розмов зайвих з ким-би не було.

В касарні заграли на збірку.

XII

— Вийдіть.

Поручник нахмурився, прийняв начальницький вигляд.

До кабінету війшов сек.

— Прошу сідати!—запропонував поручник і, коли сек сів, запитав:

— Що там чуто нового?

Сек вийняв папірця й подав поручникові.

— Це ті, що балакають більше, як треба. Але вони не шкідливі. Це вода,—добав він.—Мені, здається, що в компанії є ті, кого нам треба, але треба буде часу потратити, щоб натрапити на їх слід.

Поручник ґрунтовно переглянув списка, звірів його зі своїм. В нього було два тих самих, що й у сека. Тільки це були поляки. Українця між ними не було ні одного.

— До-о-обже!—протяг він і подав свій список секові.

— За тими добре простежте, тут є шість українців, при чому два студенти. Українці помічені хрестиками, студенти двома.

— Слухаю,—принижено нагнув голову сек і вийшов.

Поручник заховавсь у хмарі диму од сигарети і в думці в нього воскресла Аніела. Він пригадав, як в останній вечір у неї в маетку вони упивались поцілунками. Як вона вирвалася у нього з рук.

— Ой, знаєш, Владзю, мені здається, що в той час, коли ми цілувались, у вікно дивився більшовик.

— Що ти? Аніело? Хіба там може бути більшовик, де є я? Це тобі ввижається. Ті азіяти так налякали своїм звірствами нашу країну.

— Ай,—скрикнула Аніела й підбігла до Пясецького.

— Мені здається, що він знов заглядав у вікно.

Пясецький вхопився за шаблю.

— В нього така велика пелихата шапка, чорна борода, величезний ніс, а очі, як баньки,—злякано шепотіла Аніела.

— Аби моє серце не боялось, його лицар (показав він на себе) зараз піде й огляне весь будинок.

Пясецький кинув оком на вікна.

— Аніело! вони-ж позакривані,—зрадів він, побачивши, що вікна закриті віконницями. Йому таки добре не хотілось йти на двір.

«Хто його знає, тут населення все українське, а воно поголовно більшовики».

— Бач, Аніело, я говорив, що тобі це так ввижалось.

Анєла закотила очі.

— Я з моїм лицарем не боюсь нічого.

Довгий поцілунок завершив їхню хоробрість.

На другий день рано Пясецький виїхав до армії.

— І вона мусить поневірятись там, серед тих звірів,—з досадою в голосі сказав Пясецький і поклав голову на сперті об коліна руки.

Враз він схопився, вхопив зі столу газети. Очі його забігали скажено по чорних рядках. «Більшовики в 7 верстах од Львова»,—кинулось його очам і мороз перебіг по спині.

— Її вже немає в маєтку.

Перед ними стала картина. Його Анєлу вхопив за руку великий в пеликатій шапці з червоним дном більшовик. Анєла пручнулась, хотіла вирватись, але більшовик сильним поривом перегнув її на двоє і...

— Ах! Холодний піт виступив на чоло поручника.

Годинник продзвонив вісім. Треба було йти на рапорт.

Думка про ту неприємність, яку він має зараз одержати, заставила його скривитись.

— Do piogunów te ukraińcy:—буркнув під ніс і оглянув свій мундур.

— Федюк,—гукнув, і до кабінету вбіг ординарець Петро.

— Почисть мене.

Петро взяв щітку і вони вийшли до другої кімнати.

XIII

Полковник нервово ходив по кабінету, заклавши назад руки. Голова його була спущена до долуг і тому, коли він повертався обличчям до каміну, проміння скакало йому на лисину і плескалось, наче дитя в рівчаку гарної літньої погоди.

— «Psia krew, думав, іще один гарний натиск і Львів буде в їх руках».

— А Варшава,—голосно пробормотів і вхопився за голову.

— Pszepadliśmy!

Сьогодні він знов одержав таємну телеграму, в якій говорилось, що в армії маються більшовицькі агітатори, що вони розкладають армію, і що з ними треба як-найактивніше боротись.

Заверещав дзвінок і до кабінету зухвало вперся ад'ютант.

— Wolać na meldunek!

— Буде зроблено, пане поручнику,—буркнув ад'ютант, брязкнув острогами, приклав два пальці до чола, повернувся і вийшов.

Натомісць увійшов поручник Пясецький.

Полковник сів за стіл.

Поручник хотів встати на baczność, але полковник його попередив.

— Proszę siadać!

Поручник став докладувати, а полковник хмурился і пихтів.

— Так пан до цієї пори не знав, що в пана в компанії маються 6 українців?

Коли-б то був инший поручник, він би йому зробив доброго нага-ня, але на Пясецького він мав око. У нього було 3 дочки і одну з них він мітив за нього.

— Ай, яй-йй-йй. Як же так можна,—докірливо протяг він.—Ці-ж українці— це саме більшовики!

— *Pszepraszam*, пане полковнику, я вже вжив потрібних заходів, щоб в'яснити, чим вони пахнуть!

— Смердять *psia krew*, а не пахнуть,—перебив полковник.

— Так дивіться-ж добре,—закінчив він і подивився вслід поручників, який ішов до дверей.

«Гарний буде зять!»

XIV

Василько лежав на нарах до гори черевом.

— Про що ти думаєш?—запитав Дмитро.

— Знаєш, треба викрити перед жовнірами того сека!

— Обов'язково,—згодився той,—тільки-ж як?

— От, я над тим думаю!

На тому їх розмова припинилась. Василько думав, а Дмитро дивився крізь вікно на синє зоряне небо.

— Слухай Янику,—почув він тиху розмову своїх сусідів.—

— Мені здається цей суб'єкт підозрілим. Ти бачиш, як він уви-
вається коло жовнірів.

— А очі бігають, як у миші,—додав другий.

Дмитро штохнув ліктем Василька, теж саме зробив Василько.

— Чув?

— Чув!

— Он іде!—штохнув Дмитрів сусід свого товариша.

Дмитро й Василько підняли голови. По касарні вздовж ішов сек.

— Треба використати мент. Забалакай з ним,—шепнув Василько.

— Що то за жовнір?—запитав Дмитро сусіда.

— Чорт його знає!—відповів той.

— Якийсь дивний хлопець,—чиплявся Дмитро.

— Мені також він здається дивним,—згодився сусід.

— Мені здається, що то сек,—нагло додав Дмитро.

— І мені також це здається,—вмішався другий сусід.

— Треба, хлопці, стежити за ним,—продовжував Дмитро.

— Треба передати всім жовнірам, хай стережуться,—запропонував Василько.

— А так, згодився Ясик. Вранці треба буде сказати хлопцям.

XV

Другого ранку трьох жовнірів, тих, що минулого дня розмовляли про події на фронті, кудись забрали.—Чому їх забрали?—говорили один одному жовніри.

Але відповіді не було, всі тільки зрухували плечима.

— Бачиш?

Бачу,—відповів Дмитро Василькові.

Біля крану з водою мились три жовніри.

— Слухай, Янику, мені здається, що той новий жовнір—сек, несподівано випалив Ясек.

— І мені також здається,—згодивсь Яник.

А трошки пізніше ввесь плутон знав, що новий жовнір сек.

Сек це помітив і старався викрити того, хто міг викрити його.

Жовніри обминали його, а коли й говорили, то дуже мало. Взнавши у капрала тих людей, що в нього були записані, він почав під'їзжати до них, вживаючи найрізноманітніших заходів для того, щоб дізнатися потрібних йому відомостей.

«Це, дурні, думав він про більшу половину списка.

А от ці студенти, це холері мабуть хитрі, як лиси. До тих треба обережніше підходити,—вирішив» він.

XVI

Прийшла неділя. Ще спала касарня, а Василько з Дмитром ламали голови над тим, кому йти в місто. Нарешті вони обидва зупинилися на Петрові.

За ним немає підозріння, то йому й легше в місто пробратись,— вирішили обидва. А о першій годині Петро був на вулиці Сенкевича 14... 16... 18. Ось він зрадів і прочитав над дверима:

„УКРАЇНСЬКА КНИГАРНЯ“

Двері відчинились і з книгарні виглянув молодий чоловік.

— Ви може до книгарні?—запитав він у Петра.

— Так,—відповів Петро й оглянувся навкруги. Військових не було видно.

— Будь ласка, заходьте.

Петро іще раз оглянувся і увійшов у двері.

— Добрий день,—вклонився він, побачивши за прилавком дівчину.

— Доброго здоров'я, відповіла та.

— Це ви будете тов. Ходак,—спитав Дмитро, звертаючись до молодого чоловіка.

— Я,—відповів той.

Петро виняв умовну картку і подав молодому чоловікові.

Той взяв, пильно обдививсь.

— Ви од тов. Джміля?

— Так.

— Будемо знайомі, Ходак, а це...

— Тов. Галій, додала та.

— Дуже приємно, Федюк Петро,—сказав Петро й положив на стола невеликого конверта:

Тов. Ходаку.

Ходак нервово розірвав конверта і дві пари очей жадібно впились в рядки.

Дорогі товариші!

Пробачте, що так довго не давав про себе чутки. За нами стежить сек і тому доводиться бути надто обережним. До того наше військове становище не дозволяє нам відлучатись. Є чутка, що скоро виїжджаємо на фронт. Це нас дуже радує. Ближче до своєї мети. Маємо чутку, що більшовики посуваються вперед.—Хай живуть більшовики!

Тов. Джміль.

Дорогі товариші.

Як бачимо з вашого листа, ще досить у вас є революційного запалу і шляхецькі шпигуни вас не лякають. Будьте-ж такими й надалі. Сповіщаємо вам дуже прикру звістку. Більшовики відсуваються цілим фронтом назад. Невідомо як довго це буде тривати. Наш комітет розгромлений охоронкою. Бережіться.

Зараз як ніколи, все, що є революційного, переслідується охоронкою і придушується в корні. Праці якої-б то не було вести неможливо. Ви пишете, що виїжджаєте на фронт, заздримо вам. Там вільніше будете себе почувати і робить те діло, якого від вас вимагає революція. Бажаємо вам всього найкращого в дорозі: бути міцними й хоробрими в борні з лабетами шляхти. Також радимо бути обережними у всій своїй праці.

З компривітом Хо да к, Галій.

Дочитав Василько і повісив голову.

— На—протяг Дмитрові листа.

Дмитро перебіг очима по папері й оддав назад Василькові.

— Що-б це могло значить?

— Більшовики відступають!

Але ще одна думка радувала товаришів: вони скорі йдуть на фронт.

XVII

У полковника була радість. Більшовики відступали цілим фронтом. В кабінеті повно сигаретного диму, а в ньому, немов між хмарами, його три дочки, поручник Пясецький, іще двох якихось поручників і ад'ютант.

— Панове,—ричав полковник,—польська армія зломил ворога. Тепер треба змити з польського мундуру ту пляму, що на нього наложли дикі варвари.

— Я перший покажу тим узурпаторам,—зірвався з місця ад'ютант, і його рука вхопилась за шаблю.

— Ви, пане Дарвінський, хоробра людина, про це нічого говорити й зайвий раз підкреслювати, але я повинен вам зауважити, що тут мій кабінет і більшовиків немає й не може бути.

— Я чув,—почав Пясецький,—що ті більшовики є дуже хоробрі.

— Найкращі наші вояки, уздрівши більшовиків трусилися,—вмішався поручник, який сам не раз трусився перед більшовиками і тільки завдяки тому, що вмів добре мазати підошви, залишився живим.

— Це вже пан збільшує,—не вдержав гонор полковника.—Коли на мене в стару війну напало п'ять козаків, то я їх трьох уложив, а два утікло з-під моєї шаблі.

Коли-б хто запитав полковника, хто забив трьох козаків і од кого два утікло, він би загикнувся, бо козаки напали не на нього, а на його відділ і козаків забив не він, а також його відділ.

Всі присутні це добре знали, але мовчали, бо мовчати було вигідніше.

Ввечері вони всі пійши до їдальні і довго за північ було чути, як дзвонили чарки і п'яні голоси вигуквали:

— Niech żyje Polska!

XVIII

38 й львівський полк шикувався рівними лавами на плацу між касарнями.

Тут були Василько і Дмитро, тут була решта хлопців українців. Не було одного Петра. Він залишився, як ординарець, з поручником в Перемишлі. Тут-же був сек. Йому не вдалось добитись свого на місці й тому він вирішив проводити фронт на фронт, думаючи дорогою добитись свого.

— Що це він на фронт нас буде випроваджувати чи що?—питали один одного жовніри.

— Така сволоч на фронт не піде, не бійсь,—говорили другі.

— *Bacznoś!*—почулась команда і три компанії завмерло.

— *Dzieńdobry, chłopczy!*—привітався полковник.

— *Dzieńdobry, panie pułkowniku!*—гаркнули сотні грудей.

Полковник став обходити лави.

Идучи він говорив щось жовнірам, а Василькові вдалось почути всього кілька речень.

Sproczni!—знову донеслась команда і компанії стали на спочинок.

— Джміль!—почув Василько в себе за спиною й оглянувся.

То був Петро. Він тільки зараз зумів вирватись од поручника і прийшов попрощатись.

— А-а, це ти Петро,—зрадів Василько. Ти зможеш зараз піти в місто?

— Постараюсь.

— Так от на тобі листа й картку, біжи скоріше до книгарні й передай, кому треба. Решту поговоримо на станції.

Спереду затягли кільканадцять голосів, потім приєднались всі лави і голосно залунав гімн панської Польщі.

Петро вийшов з-по-між лав і зник за ворітьми.

За кілька хвилин на чолі з полковою музикою полк секціями виходив в ті-ж ворота до міста.

Зачувши музику буржуазія повиходила на балкони своїх помешкань і дивилась, наче на арену в цирку, в свої біноклі на стрункі компанії. По всьому було видно, що ті компанії йшли на фронт.

— Слухай, Гелю,—звернувся молодий офіцер до своєї коханки.— Ці вояки йдуть на фронт.

— По чому-ж ти знаєш?—запитала Геля.

— А от бачиш, вони йдуть при повній амуніції.

— Казьо, побіжи в їдальню, там залишились яблука й квіти на столі, та принеси сюди.

Казьо стрімголов побіг до їдальні, а Геля перегнувшись через перенча, дивилась вниз.

— Нащо це?—запитав Казьо, принісши в корзинці яблука і цілий жмут квіток.

— Ми кинемо їм це. Тим ми покажемо свою солідарність з ними. І полетіли до долу недоїдені за розпусним буржуазним столом яблука і пом'яті квіти на голови жовнірів.

— Віват! Віват!—кричали зворушені жовніри.

— Нехай жие польська армія!—гукали розпищені пані й кидали недоїдки яблук і пом'яті квіти.

Жовніри хапали, пхаючи один одного й через те вчинився бешкет. А на балконах великих будинків цяцьковані пані дивились в біноклі й сміялись.

— Га-га-га га.

Полк ішов по вулиці Сенкевича.

Василько вп'явся очима на хідника.

Біля будинку ч. 18 стояли тов. Ходак і тов. Галій. Недалеко від них стояв Петро.

Василько помітив, як забігали їх очі по його кампанії. Він також, наче бажаючи гіпнозом передати, де він знаходиться, вп'явся в них. Тов. Галій перша зустрілась з ним поглядом. Василько побачив, як радісно засвітились її очі. Вона штовхнула тов. Ходака й вказала на Василька. Вони обоє привітно кивнули головами й гірко всміхнулись. Василько непомітно відповів їм. Вигляд в нього був бадьорий, веселий.

Кампанія наближалась до станції, а разом з нею йшло по хідникові, не відстаючи, три постаті: Ходак, Галій і Петро.

XIX

На великій площі біля станції полк знову розташувався для прийняття параду. Тут мали відбутись проводи полка. Чекали архієпископа й тому полк стояв спочпні. Жовніри балакали, сміялись, співали. Василько моргнув Дмитрові й вийшов з лав. Те ж саме зробив і Дмитро. Це помітила тов. Галій.

— Панове,—звернулась вона по-польськи до тов. Ходака й Петра.— Он вийшов пан Джміль.

Вони всі трое вийшли з натовпу й пішли на зустріч Василькові.

— Dzieńdobry!—привітався Василько по-польськи.

— Dzieńdobry!—відповідали ті й недовірливо подивились на Дмитра.

— Будьте знайомі, товариш, про якого я вам говорив.

— Власюк,—зарекомендував себе Дмитро.

— Ходак.

— Галій.

— Na mejsce!—долетів вигук команди. До полку під'їздив у повозі архієпископ.

— Ось вам цей лист, як зможете, зайдіть у Львові. Це дуже потрібно і для нас, і для вас,—хутко заговорив тов. Ходак.

— Бажаємо вам щасливо працювати, бути обережними, і цілими добратись до Червоної України.

Вони міцно тисли Руки Василькові, Дмитрові.

— Бажаємо вам також працювати тут, підготовляти ґрунт для того часу, коли ми прийдемо з червоними прапорами до вас. Прощайте.

— Не забудьте передати од нас привіт Червоній Україні!

— Передамо,—відповідали обидва й сховались у сірій масі.

На очах у всіх трьох стояли сльози.

— Waczność!—залунало на площі.

Архієпископ почав казання.

Василько не чув, що говорив він, але бачив, як зносились руки його до гори, як час від часу він тряс ними, стискаючи в кулаки.

Василько знав, по чий це адресі так кивав кулаками архієпископ.

І коли подивився на Дмитра, той сміявся. «Бач, як розпинається».

Після казання роздавали маленьки образки. До Василька підійшла якась пані й подала образок «matki boskiej».

— Нехай боронить вас од...

— Не треба,—перебив Василько. Пані покосилась злісно й пішла далі.

— Niech was broni matka boska...

Заграла музика й кампанії затягли...

— Nie żućim ziemi zkał nasz rod

— Nie damy podryc mowy.

— Polski my naród, polski lud...

Архієпископ благословляв вірних ойчизні синів на братовбивчу війну.

XX

Секові не везло. З того часу, як забрано трьох жовнірів, як решта жовнірів дізналась, хто він такий, справа його обірвалась. Він чув своїм еством, що в кампанії ворог є, але знайти його було трудно. Найбільше уваги його звернули на себе Василько й Дмитро.

— Не може буги, думав він, щоб ці українські студенти та були настільки дурні, щоб так щиро служити нашій ойчизні.

Полк од'їзджав на фронт. І сек, порадившись з відповідними людьми, вирішив провадити компанію до фронту. Він ввесь час держав на оці Василька й зараз, коли той вийшов з лав до товаришів Ходака й Галій, він міркував:

«Хто це такі», і коли побачив, як Ходак передавав листа Василькові, зрадив.

— Ага, лист! Того досить! Тепер треба викрасти листа, або простежить, кому він попаде,—міркував сек.

Церемонія кінчилась і жовніри почали грузитись в прості вагони, які були подані раніше.

Розміщувались по 40 чоловік.

Василько й Дмитро попали до одного вагону.

— Значить, ми разом,—зрадив Дмитро.

— Не самі ми, тут з нами є ще й сек. Поводься обережно,—відповів спокійно Василько. Він чув, що на нього в той мент дивився той, про кого він говорив, і по за тим чуттям в нього росло друге чуття, близької пригоди, а саме того, що він має стикнутись з секом. Їх шляхи скоро схрестяться.

Василько примостився з Дмитром у кутку й підійшов до дверей!

— Дмитро, а йди-но сюди,—й пожалкував, що так голосно покликав його, але вже було пізно.

Сек почув. Дмитро підійшов.

— Бачиш?

— Бачу.

Далеко в натовпі стояли тов. Ходак, Галій й Петро.

— Siadać!—почулась команда. Жовніри повскакували до вагонів. Поручник Юркевич в п'яте й в-останнє поцілував свою Броню.

Загув паротяг, здрігнули вагони, поволі рушили, знов здрігнули й чітко вдарили:

— Так-так, так-так.

Василько з Дмитром стояли в дверях і дивились крізь вохкість, що наплила на очі. Там у натовпі вони бачили три людини, які були з ними, які жили тим, чим жили вони. Тов. Галій зняла з своєї голови червону хустку, і махала нею, аж поки не сховався останній вагон.

— «Щасливої дороги»!

XXI

Вибравши зручний час, Василько тихо сказав Дмитрові:

— Тепер, Дмитре, починається боротьба по-між нами та нашим ворогом. Коли поборемо його, доб'ємось своєї мети, коли-ж ні, станемо жертвами цієї сволоти.

Він показав на сека, який сидів у другому кутку.

— Треба бути дуже обережними, бо він зараз стежить за нами, як ніколи.

— Де лист?—спитав Дмитро.

— Лист захований добре, тільки...

До них ішов сек.

— Я бачу, що у вас є знайомі у Перемишлю, я бачив, як ви прощались з якимись.

— Так, це наші знайомі. Ми їм продали дуже дешево свою одіж і з того часу знаходились в гарних стосунках.

— Я бачу, що ви з ними в гарних стосунках!

— Ця дівчина, коли я повернусь з війни, стане моєю жінкою,—поставив питання закінченим Василько.

Сек це зрозумів і з досадою повернув на своє місце.

Потяг наближався до Львова.

Василько з Дмитром готовили плана доставки на місце призначення листа, а сек всі свої сили напружував на те, щоб спіймати їх на гарячому.

На одній станції під Львовом, Дмитро зліз з свого вагону, і коли потяг рушив, вскочив у сусідній. Там їхав свій товариш. Сек помітив рух Дмитра, і коли той скочив з вагону на правий бік—скочив на лівий. А коли потяг рушив, він провів Дмитра до вагону й скочив до нього сам тільки з протилежного боку. Дмитро не сподівався на таку догадливість сека й тому, не роздумуючи, підійшов до свого хлопця.

— Іване, нам з Васильком треба буде свого чоловіка, щоб допоміг в одній справі.

— Для вас я готовий на все,—не знаючи в чім справа відповів Іван.

Він остільки довіряв Василькові й Дмитрові й остільки був відданий їм, що йому не потрібно було знати, чого од нього будуть вимагати товариші.

— Так слухай. Ми маємо передати листа у Львові. Цей лист матиме велике значіння для партії, а також для нас, розумієш?

— Ну, далі.

— З нами їде сек, якого нам треба буде обдурити. Ми з Васильком вирушимо обидва в один й той-же час різними вулицями. Ти-ж будеш дивитись за ким з нас піде сек. Лист буде у тебе і коли ти побачиш, що сек пішов за ним, то хутчій передаси листа мені. І навпаки.

— Розумію, і все це зроблю,—згодивсь Іван.

Коли зіскочив Дмитро, Василько бачив, як за хвилину скочив на другий бік сек. Він бачив також, як сек стежив за Дмитром, а після вскочив до того-ж вагону, але допомогти було пізно.

Сек сидів обернувшись спиною до Дмитра й слухав. Він всього не чув, але головне йому вдалось вловити.

— Ну, холери,—думав він,—«тепер ви в моїх руках!»

XXII

Потяг з шумом вірвавсь під шкляне склепіння Львівської станції. Ліниво бевкнув дзвінок і потяг став. Як з вулика висипали жовніри і розсипались по перонові. Інші побігли купить чогось з'їсти, інші за окропом на гарбату, а хто просто подивиться на станцію Львів.

Дмитро скочив з вагону й побіг до кондуктора.

— Як довго буде тут стояти потяг?—спитав він.

— Дмитре,—окликнув його ззаду Василько.—Ти де?

— Спитаю, як довго буде стояти тут потяг.

— Ходім, я знаю!—І вони повернулись.

— Ти знаєш, сек їхав з тобою в одному вагоні?

— Не може бути?

— Я бачив, як він туди скочив, тільки другим боком.

— Гм-м-м, це погано,—протягнув Дмитро.—Треба буде змінити наш план.

Потяг виходить звідсіль о 3-й г., а до того часу ми всіємо справитись!

— Зараз тільки 8,—зауважив Дмитро, дивлячись на годинника.

XXIII

Василько пішов однією вулицею, Дмитро другою. Сек вичекав, коли ті трошки одійшли, й пішов за Дмитром. Йому хотілось застукати на місці злочину Василька. Пройшовши один квартал, він круто повернув на пересічну вулицю, і бігом пішов на ту вулицю, по якій ішов Василько. Це помітив Іван й прискоривши крока наздогнав Дмитра.

— Єсть,—сказав він і подав листа.

— А це ти? А де сек?

— Побіг до Василька.

Дмитро взяв листа.

— Ти йди скоріше назад!

Іван повернув хутко й пішов до вокзалу, а Дмитро прочитав:

М. ЛЬВІВ.

Вул. Яна Казіміра, ч. 16.

Тов. Синюку.

Він підійшов до якоїсь бідної бабусі, що йшла з базару й спитав:

— А де тут улица Яна Казіміра?

— А ось зараз повернете направо й буде вона,—відповіла та по-українськи.

Дмитрові стало соромно за себе,—що він не запитав її по-українськи, і щоб виправдати себе, ввічливо сказав:

— Дякую.

Стара обернулася й довго дивилася йому вслід, а Дмитро хутко біг до вулиці Яна Казіміра.

Василько знав, що задумав сек, і через те, не спішучи йшов по вулиці Костюшко.

Львів вдавався йому не такий рухливий, як колись. Скрізь видно тільки бідноту. «Буржуазія втекла». Подумав,—«остався сам пролетаріят».

Цікаво.

Взад і вперед снували військові люди. На конях їздили зухвалі улани. Василько підійшов до пересічної вулиці. «Сюди він мусить зараз прибігти»,—подумав, і його око зупинилось на знайомій постаті.

— Він,—прошепотів Василько. На розі стояв до нього задом сек. Василько догадався, що це значить. Він надав ходу, проминув сека й, ідучи, слухав. Ззаду за собою він почував рівний крок сека. Назустріч йшло кількох жовніврів. В руках у кожного була булка й різні припаси для їжі.

— Де тут базар,—запитав у них.

— Іди просто,—відповіли ті. Василько збільшив крока, а сек підійшов до тих-же жовніврів і запитав:

— Що у вас питав цей жовнір?

Жовнірам не сподобалось це питання.

Сек,—подумали вони,—і замість того, щоб йому сказати, про що питав Василько, один з них запитав.

— А панові що за інтерес?

— Мені потрібно знати.

— То йди його запитай.

Жовніри одійшли, а сек підскоки побіг за Васильком.

— Ну, холери,—подумав він.—Як стоять один за одним. Вони всі більшовики,—сказав в голос.

На Стрілецькому базарі було повно людей. Військові акції одійшли до Тарнополя, і зараз вже селяни почали підвозити сільські продукти. Міщани також були відірвані від села і тому зараз всі висипали на базар, щоб захопити що-небудь до їжі. Василько підійшов до базару й оглянувся.

Сек підстрибуючи спішив за ним.

— Ну, почекай,—подумав Василько,—і вибравши момент, коли сек не дивився на нього сховавсь між людей, звернув круто вліво і став за двома товстими жінками, які пошепки про щось розмовляли. Сек не помітив, як зник Василько. Він кинувся за ним внаслідок, але його малий зріст не дозволяв йому бачити далі свого носа. Він ринувсь вперед. Василько бачив сека, і коли той відійшов трошки далі, вийшов з по-між людей і пішов поволі до станції.

— Шукай там до вечора.

XXIV

Дмитро вибіг на вулицю Яна Казимира.

З якого боку 16, подумав і почав шукати очима чергового числа. Перед ним був невеличкий двохповерховий будинок.

«Почну з цього», промовив і підійшов ближче, щоб розглянути число. 14, побачив він біля дверей табличку. Значить, з того боку 15, а він підійшов до сусіднього будинку, 16.

— Тут: оглянувся навкруги. Близько не було нікого.

Хутко підбіг до ганку, пробував відчинити, але двері були замкнені.

— Панові чогось треба?

Спитав Дмитра молодий чоловік, підійшовши з боку.

— Пан може з цього помешкання?

— Ні, не з цього, але я знаю мешканців цього будинку.

— Мені потрібно пана Синюка.

— Нехай пан іде за мною.

— Niech pan idzie za mną!

Через бокову дверку вони увійшли у двір. Тут було друге помешкання.

— Ось там мешкає пан Синюк. Ходіть зі мною.

Вони увійшли до малої кімнати. За невеличким столом сиділо 3-х молодих людей: два чоловіки й одна жінка. Дмитро помітив по їх червоних обличчях, що вони над чимсь сперечались.

— Пане Синюк, той пан має щось до пана,—звернувся молодий чоловік до Синюка.

Той хутко встав.

— Пробачте,—звернувся він до своїх товаришів і підійшов до Дмитра.

— Прошу.

Дмитро вийняв умовну картку й протяг тов. Синюкові.

Той взяв, щиро переглянув.

— Прошу сідати.

Дмитро вийняв за пазухи листа.

— Це вам.

Синюк оглянув Дмитра з ніг до голови. Його пальці нервово розірвали конверта.

м. Перемишль.

Дорогі товариші!

Чекаємо од вас з нетерплячкою інформацій про хід справ у Львові, а також про події на фронті. Що з комітетом. Ми налагодили зв'язок з 38 полком. Є надія, що будемо вести працю систематично. Тов. Джміль, який передасть листа, є член партії, родом з Холмщини. Він допоміг нам в справі зв'язку з полком. Решту довідається в нього самого.

З компривітом Хо да к, Галій.

— Тепер, товаришу, давайте свою руку. Знайомтесь.

— Нас зараз так скрізь переслідують, що... Ви як попали сюди?

— Наша компанія йде на фронт, і зараз потяг стоїть на станції.

— Ви самі?

— Ні, нас шестеро, тільки ті на станції.

Дмитро розповів, як за ними стежив сек, і як вони його обдурили.

— Там десь тов. Джміль водить за носа сека.

Товариші цікавились станом армії, про що Дмитро їх поінформував.

— Значить, ще одного такого натиску з боку більшовиків і Польщі крах,—зрадів молодий чоловік, що назвав себе Кардашем.

— Чи спроможуть,—непевно спитала тов. Поліна Таран.

— Ви, значить, прямим звязком на Червону Україну?

— Ми спочатку спробуємо перетягнути на бік більшовиків компанію, а тоді...

— Щасливої дороги вам!

— Ми вам заздимо. Ви маєте можливість добратись до фронту. А ми не маємо змоги втікти туди. Сидимо наче у в'язниці.

— Вам може скоро треба йти?

— Так, я буду рушати, бо час відпуску виходить!

— Де стоїть ваш потяг?

— На пасажирській!

— Довго задержитесь у Львові?

— До 3-х!

— Добре, ми будемо у вас о 2-й, там поговоримо!

— Гарзд, до побачення!

Дмитро вийшов.

— Може провокатор?

Синюк взяв умовного значка й всі почали роздивлятись.

— Наш,—вирили згодом.—Та й писання Ходакове!

XXV

Сек перебіг кілька раз по базарі.

— От холера ясна,—думав,—цей раз етік.

Погрозив у повітря пістюком і пішов поволі на станцію.

Хитра сука,—роздумав дорогою.

А Василько, вискочивши з натовпу, хутко вернувся на станцію.

— Ну що, оддав?—запитав він Івана.

— Оддав,—відповів той.

— От обдурили соловейка, га?

Сек підійшов до свого потяга.

— Ум-м-м,—аж остовпів, побачивши Василька.

— І коли він прилетів?

Василько спокійно дививсь на нього й свистав.

Згодом прийшов Дмитро.

— Знайшов?

— Знайшов. О 2-й будуть тут.

— Доручень ніяких не дали?

— Ні, принесуть з собою.

— Добре!

До вагону влазив сек.

XXVI

На станційному будинкові без 5 хвилин дві.

— Пішли,—звернувся Василько до Дмитра.—Ти йди по той бік, а я по цей. При виході зійдемося.

— Гаразд,—вже в дверях сказав Дмитро і скочив з вагона.

Це-ж саме зробив Василько.

Сека тоді не було в вагоні. Його закликав поручник для інформації.

Коли він повернувся ні Василька, ні Дмитра не було.

— Як крізь землю провалилися,—під ніс пробормотів і скочив назад з вагону.

— Де їх шукати? Піду на станцію,—і хутко ввійшов у станцію, перейшовся по залі кілька раз, але тих, кого він шукав, не було.

— А пся крев,—треба податись у місто,—вирішив і вже хотів було вийти на плац, але в дверях зупинився. На сходах перед станцією стояли Василько з Дмитром.

— Ось вони де, наче на побачення прийшли до панночок.

Взад і вперед снували пасажири. Сек примостився на вікні в середині станції й стежив.

Дмитро пильно переглядав всіх перехожих. На станції пробило дві.

— Ось вони,—вказав очима Дмитро на двох чоловіків й одну жінку, що спішили на станцію.

— Ходім,—взяв під руку Василька Дмитро й оглянувся навкруги.

Синюк також помітив Дмитра й скерував свою компанію вліво.

Василько з Дмитром помітили це й пішли за ним. Коли дійшли в глухе місце, ті, що йшли спереду, задержались, а Василько з Дмитром, прискоривши крока, порівнялись з ними.

— Знайомтесь, тов. Джміль,—зарекомендував Василька Дмитро.

— Синюк.

— Кардаш.

— Таран.

— Розмовляти нам, товариші, довго недоцільно.

Тов. Синюк вийняв з-за пазухи маленький звій паперу й передав Василькові.

— Це на Червону Україну, там є дуже важливі документи й чим скоріше передасте їх, тим буде краще для нас!

Василько окинув оком звій і поклав кудись за пазуху.

— Постараємось!

— Це й усе,—продовжував Синюк.

— А тепер побажаємо вам як-найскоріше і як-найкраще перебратись на радянську Україну, і кипіть там так, щоб бризки отого кипіння летіли й до нас!

— Дякуємо,—разом відповіли обидва.

— А вам бажаємо, уперто й щасливо працювати тут в неволі на діляці комунізму. Ми незабаром приїдемо до вас!

— Чекаємо,—прошепотіли всі троє.

Потисли міцно один одному руки й розійшлись.

XXVII

Сек бачив, як Василько з Дмитром пішли назустріч трьом молодим людям. Він також бачив як всі вони пішли разом на станцію. Вибіг зі станції і по-за вагонами побіг в тому-ж напрямку.

Проти того місця, де зупинились ті, він вліз під вагона, сховавсь за колесо й спокійно дививсь.

— А-а-а. Папери. От, пся крев, коли я вас спіймав.

Йому більш нічого не треба було. Він виліз зпід вагона й поволі пішов до свого потяга, роздумуючи, «Де-б краще заарештувати: у Львові, чи в дорозі».

— Краще в дорозі, може ще що взнаю,—вирішив, коли підійшов до потяга. О 3-й год. потяг рушив.

В вагоні було весело, ті молоді хлопці не могли сумувати. Вони не уявляли собі того, куди їдуть. Також ніхто з них не задавався питанням, де й чого їде.

— Jak to pięknie, jak to ładnie ¹⁾

— A gdy ułan z konia spadnie—лунало в вагоні.

— Koledzy go nie żałują.

— Koledzy go nie żałują.

— Jeszcze końmi go dratują—підхоплювала решта й у перспективі зухвалих молодих умів уявлялась війна чимсь прибавлюючим, гарним.

— Хлопці, йдіть сюди!—покликав жовнір, що сидів у дверях.

— Ось, бачте, тут мабуть були більшовики.

Всі рушили до дверей.

По полю були пориті окопи, а поміж ними ще свіжі чорніли ями від снарядів.

Всього з тиждень, як тут були ті, до кого так линув Василько.

Він зараз дивився на ями й думав.

Колись-то вернемось.

В нього жевріла надія на це, і він пестив цю думку.

Інакше бути не могло. Інакше його життя даремне.

Те-ж саме думав Дмитро.

Невідомо, як думала решта жовнірів, але сек думав інакше.

Інакше думав пан поручник.

«Де їх краще зцапати», думав сек.

«Ті азіяти всі мости ці позривали», думав поручник, забувши, що мости були зірвані польською армією, починаючи від Київа й кінчаючи Львовом.

Потяг під'їздив до Тарнополя.

Тут кінчалась місія сека й на передостанній станції він сів до офіцерського вагона.

— А що нового пан скаже?—спитав поручник, зобачивши сека.

— Щось скажу,—відповів той і підійшовши ближче до поручника додав:

— Прошу мені пару добрих жовнірів й наказа на заарештовання двох «Янків».

¹⁾ Польська жовнірська пісня.

— Слухаю, пане капітане,—повернувся до дверей і хотів вийти.

— Вернись!

Той повернувся назад.

— Поклич зараз же!

— Слухаю, пане капітане.

За хвилину вбіг слідчий, поручник Кучинський.

— Тут є дуже важлива справа,—почав капітан.—Між нашими жовнірами 38-го полку зловлено двох більшовицьких шпигів. Отже цю справу доручається розібрати вам. Сподіваюсь, ви скоро з нею справитесь.

Поручник не говорив нічого, тільки їв очами важне діло й капітана.

— Слухаю, пане капітане.

XXIX

Два рази водили Василька з Дмитром на допит і обидва рази вони не відповіли ні на одне запитання.

Зараз вже третій раз у камері слідчого був Дмитро.

По всьому було видно, що він перейшов чимало мук, але його очі горіли вогнем.

Цей то огонь і сердив слідчого, поручника Кучинського.

— Ну, от, пан знає, що пана чекає,—вимовляв він.—Через день, через два пан буде гнить в землі!

— Пан не буде бачить сонця, природи, неба, панові черевики буде носити якийсь жид, а панову панянку буде цілувати інший пан!

— Досить,—по-українськи заговорив Дмитро.—Я вам не скажу ні слова!

— Пан може дістати волю, тільки нехай пан скаже мені, що пан партійний, і де міститься комітет вашої партії.

— Нехай пан скаже адреси тих людей, що у Львові вам передавали папери!

— Нехай пан скаже, і завтра буде на волі!

— Я сказав,—твердо відповів Дмитро.

— А, холеро, ти ще будеш...—змінив тон пан Кучинський і вихопив револьвера.

— Говори!—зашипів він і приставив люфу од револьвера до Дмитрового лона.

Дмитро здригнувся, встав з стільця, але зараз же сів назад.

В нього не вистачало сили.

— Я не ска-а-жу ні-чо-го,—відрубав він.

— Та я тобі зараз кулю межі очі пушу.

— Скажеш?

Мовчанка.

Рука з револьвером розмахнулась.

— Н-н-на, гукнув розлютований поручник і сильно вдарив Дмитра по голові.

Почулось коротке, «ой» і Дмитро спочатку нахилився на бік, а після зсунувся на підлогу.

Ротом пішла піна, судорожно затряслись руки й ноги. Пан Кучинський нагнувся над ним.

— Psia krew bolszewiczna¹⁾ прошипів він і топнув ногою в обличчя.

— Wstawaj!

Але Дмитро не вставав, його винесли.

— Покличте Джміля.

За кілька хвилин увійшов тов. Джміль.

Лице його було бліде.

Од колишнього енергійного юнака не залишилося й сліду, одні очі світились розумом й революційним запалом.

— Proszę siadać—запросив слідчий.

Василько сів.

— Ваш товариш передав мені все, що ви тільки робили. Він передав мені про місце знаходження вашого партійного комітету на Холмщині, він передав мені також адреси тих молодих людей, що ви з ними розмовляли на станції у Львові. Він передав мені відомості про Перемишльську організацію.

Отже мені треба ще тільки,—щоб ви нам ствердили все те, що я зараз сказав і ви обидва будете на волі.

— Ну?

— Ви брешете, я вам не скажу нічого. А коли скажу щось, то тільки те, знайте, що скоро прийде той час, коли українські робітники й селяни стануть одностайно і передують вас всіх, як...

— Milcz²⁾, гукнув слідчий.

— Ви не думайте, що стріляючи нас, ви здержите революційну стихію українського селянства й робітництва. Ні, це вам не вдасться.

— Там, біля Дніпра вже кується та броня, яка скоро навалиться на вас і розчавить, як...

Рука слідчого розмахнулась і вдарила Василька по обличчю.

— Ви думаете, що...-хотів говорити далі, але револьвер тяжко вдарив його в груди і голос обірвався.

Заверещав дзвінок.

— Виведіть, дав наказа пан Кучинський і коли Василька вивели, зложив папери й сказав:

— Dosyć!³⁾

Справа розслідування була закінчена.

XXX

Камера, до якої пхнули Василька була мала й темна. Вікно було замуровано і тільки через невелику дюрку, завбільшки, як одна шибка з вікна, проходив світ.

«Деся то Дмитро», подумав він і перенісся туди в поле, де вони викинули важливі для революції папери.

«Комусь то попадуть вони!»

В кутку щось заворушилось.

Василько придивився.

— Води, почувся тихий стогін.

— Дмитро,—кинувся Василько до нього.

¹⁾ Пся крєв більшовицька.

²⁾ Мовчи.

³⁾ Досить.

— Це ти, мій дорогий товаришу, Дмитро!
Дмитро!

— Води, знов простогнав Дмитро.

Василько встав і почав оглядати камеру.

Біля дверей на стільцеві лежав кусень хліба і стояла кварта з водою.

Він хутко підійшов, тремтячими руками вхопив її і побіг до Дмитра.

Однією рукою звів голову, а другою смочив засмаглі піною губи.

Дмитро розплющив очі, подививсь ними по камері й зупинився на Василькові.

Було темно, але він його впізнав.

— Товаришу, це ти?—запитав слабим голосом.

— Я, дорогий Дмитро, я! Що з тобою?

Дмитро подививсь хвилину на Василька.

— Це ти, Василько?—Він взяв його руку й слабо потис.

— Як я радий, товаришу, що бачу тебе.

XXXI

Пилипові випало стояти сьогодні біля вікон поодиноких камер.

Він ходив по деревляній кладці взад і вперед вздовж будинку охоронки й думав:

— Листа з дому одержав через людей. Таке пишуть.—Е-ех!—Він покосився на вікна.

— Всі-ж то наші!

Оперся на карабіна і думаючи непомітно затяг свою рідну холмську пісню:

«Вилітали орли,
З високої гори.
Затужили рекрутоньки
Сидячи в неволі».

XXXII

В кабінеті капітана сиділо чоловік 8 офіцерів різних чинів.

На порядку денному стояв розгляд справ десяти, і тому весь стіл був переповнений різними пляшками.

— Панове,—хотів піднятися зі стільця маленький поручник, але ноги не вдержали його і він повалившись назад в м'яке крісло закінчив:

— Смерть нашим ворогам, узурпаторам-більшовикам.

— Wiwat!—мекали п'яні язики і пили портвейн і лікери.

XXXIII

— Ти чуєш, Дмитре,—раптово запитав Василько й зірвався з місця.

Дмитро підвів голову, але вона була так тяжка, що вдержати не міг, і поклавши на бік слухав.

— «Затужили рекрутоньки...

Сидячи в неволі»...

Василько стояв біля вікна.

— Василю, це наша Холмська пісня,—радісно-тихо прошепотів Дмитро.

— Так, товаришу, так!

Василько хутко присунув стільця до вікна, вліз на нього.

В вечірній імлі він помітив проти свого вікна тінь жовніра.

— Хто це співає?—спитав Дмитро.

— Це жовнір, відповів Василько.

XXXIV

«Бо ми хлопці молодії,
Того не робили,
Ми»...

— Товаришу,—почув Пилип тихий голос у себе над головою. Руками вхопивсь за рушницю й подивився вгору.

— Товаришу, ви чуєте?—питав знову тихий голос.

— Чую,—відповів Пилип.

— Ви з Холмщини?—запитав голос.

— Так!

— А з якого повіту?

— З Грубешевського!

— А з якого села?

— З Пісочного!

— А ви знаєте Долобичево?

— Знаю, а ви що, може з Холмщини?—запитав недовірливо Пилип.

— Так, я з Долобичева!

— А чий ви?

— Я Джміль!

— Це той, що живе на «Новому Світі»? Знаю! Це може, ти Василю?—раптово запитав він.

— Я,—відповів Василько.—Ти знаєш Дмитра з Вишнева?

— Знаю!

— Так він також тут, тільки не може встати, його сильно побили.

Пилип зрозумів все. Треба було рятувати товаришів.

Він їх знав дуже добре й давно. Коли їх забрали до армії, вони разом де-який час були у Холмі в касарні. Ще тоді вони обидва розповідали хлопцям про більшовизм. Ще тоді Пилип говорив: «Ой бережіться, хлопці, бо ворог під рукою».

Василько зліз з стільця й підійшов до Дмитра.

— Хто це з тобою розмовляв?—спитав той.

— Це Пилип, пам'ятаєш, з Пісочного.

— Щось не пригадую.

— Василько!—почули вони обидва.

Василько встав і підійшов до вікна.

— Тікай!—ще тихше почув він знадвору.

— Я не можу тікати для того, щоб ти йшов сюди за мене!

— Ми втічемо обидва!

— Товаришу,—простогнав Дмитро,—тебе тут чекає смерть. Ти повинен втікти, щоб боротись надалі!

— Я тебе не покину, Дмитре!

— Я, Василю, зараз умру, моя місія скінчена! Ти ще здоровий і зможеш боротись, іди! Ти це повинен зробити для революції. Ти це повинен зробити для комунізму.

— Піду,—згодивсь Василько й підійшов до вікна.

— Пилип!

— Я!

— Тікаймо!

Пилип оглянувся навкруги, зняв багнета з рушниці й підійшов до вікна. Воно було замуровано глиною й багнет вліз глибоко. Пилип натис долу й цегла вилетіла. Одна, друга, третя.

Міцними руками вхопивсь за ґрати й сильним поривом витяг їх до себе.

— Вилазь.

Василько нагнувся над Дмитром.

— Прощай, мій дорогий товаришу, як доберешся щасливо на червону Україну, передай їй мої побажання. Ти їх знаєш, Василю. Прощай.

— Прощай, мій дорогий товаришу,—ридаючи промовив Василько. Твої побажання я виконаю,—і коли поцілував чоло Дмитра, воно було холодне.

— Прощай!

Василько став на стільця, просунувсь до половини в вікно, і Пилип витяг його на волю.

— За мною,—прошепотів Пилип.

І вони ринули в темінь саду.

XXXV

Коли ад'ютант побачив, що на столі залишилися лишень порожні пляшки, він наказав прибрати стола й натомісць підніс всім під саму пику справи десятьох.

— Що то таке,—запитав, забувши про те, чого сюди прийшов капітан.

Ад'ютант поінформував.

— А-а-а. Промичали всі в ніс. Більшовики-и-и...

— Розстрілять!—вніс пропозицію капітан.

Всі погодились з нею.

Ад'ютант почав було виводити на паперах резолюцію, коли в двері сильно постукали.

— До ста дьяволів!— гукнув капітан.

В цей момент увірвався до кабінету підпоручник і розповів, що один з заарештованих і вартовий втікли.

— Що?—гукнув капітан, силкуючись встати, і упавши в крісло, заснув.

Теж саме зробили й інші.

На ранок доложили вже тверезому капітанові, що 8 чоловік розстріляно, один утік, а один помер.

— Прізвища?—запитав він.

П. Б. ШЕЛЛІ

ОДА ДО ЗАХІДНОГО ВІТРУ

I

Осіній подуве, о, буйний вітре!
Як духів переляканих чаклун
Женеш ти, кружиш, гониш у повітрі.
Червоне, жовте листя, мов табун.
Іх наче подихом чума скосила.
О, ти, що в пух м'який кладеш під струн
Осініх спів насіння легкокриле!
(Воно пролежить там під сінню сна
Холодне, мертве, наче труп в могилі,
Аж поки не затрубить в ріг весна,
І вийдуть пастись вкриті ніжним пухом
Квітки, немов отара запашна).
О, ти, що всюди вієш, вільний духу!
Ти все руйнуєш і живиш. О, слухай!

II

В твоїх струмках, там в'ється білий пар;
То море з небом віттями сплелось.
Мов мертве листя, плинуть зграї хмар.
Там блискавками небо зайнялося:
То не менада в синій вишині,
З чола одкинувши, своє волосся
Розсипала, мов промені ясні:
О, ні, то од край неба до зеніту
Розкидав вихор кучері страшні.
Як станеш панахидою дзвеніти
Над роком вмерлим,—в синій чад,
В білястий пар, в тумани оповита,
Ніч мавзолеєм встане. Мов каскад
Пролетється чорний дощ, огонь і гряд.

III

Коли вже літній день гарячим став,
Ти будиш синє Середземне море,
Що плескіт хвиль його заколисав.

Там Байська бухта одбиває гори.
Старі палаци, башти, наче в снах:
Вони тремтять у глибині прозорій.
Тих ніжних фарб не описать в словах...
Там мохом синім поросли руїни...
О, вільний вітре! все в твоїх руках:
Ти ступиш,—і Атлантики рівнина
Розчахнеться до дна. В безодні тій
Несоковитії морські рослини
Тремтять, коли почують голос твій,
І кожен лист, немов би сам не свій.

IV

Коли-б я був той лист, що ти помчав,
Та хмара бистра, що літа з тобою,
Та хвиля, що тремтіть ти заставляя,
То я, сп'янілий, вінчаний грізьбою,
В твоїх мандрівках міг би участь брать.
Ще хлопчиком я мріяв, як обоє
Ми в яснім небі будемо літять,
Бо видавалось все тоді можливим.
І я, чи-ж я би став тебе благать,
Коли-б я був, як в ті часи щасливим,
До хмар, до хвиль подібним, до трави.
Як ти, я непокірним був, бурхливим,
А падаю на терни життяв'ї,
Закутий у кайдани, весь в крові.

V

Нехай я лірою твоєю стану,
Немов той ліс: я-б листя теж губив,
В твою мелодію могутню, п'яну.
Струмився-б струн моїх осінній спів;
Смутний, проте солодкий, буйний вітре!
Хай буду я, як ти: вогонь і гнів.
Ти засів в'ялих мрій розвій по світу,
Щоб мертвим листям землю оновить.
Розсип, неначе іскри, в дим повиті
Мої слова, щоби людей збудить.
Мій спів, що вже закляттям став лунати,
Пророчим голосом сурми дзвенить:
Поглянь, зима вже проситься до хати:
Весни не довго доведеться ждати.

Перекл. О. Буріардт.

В. МАЯКОВСЬКИЙ

ПРО ДРЯНЬ

Слава, Слава, Слава героям!!!

Проте,
їм
досить дано дані.
Тепер
погомонім
про дрянъ.

Втихомирились революційних хвиль бурі.
Затяглася цвіллю радянська мішанина.
І от вилізло тепер
мурло
міщанина
з-за спини Р. С. Ф. Р. Р.

(Мене не спіймать на слові,
я зовсім не проти вас,
робітники міщанського стану.
Міщанам
без різниці станів і клас
моє шанування).

З усіх неосяжних російських нив,
з першого дня радянської обнови,
збіглись вони,
нашвидку пір'я перемінивши
й засіли по всіх установах.

Намозоливши од п'ятирічного сидіння зади,
міцні, як умивальники,
живуть і зараз вони—
тихіші води.
Завели затишні кабінети й одпочивальні.

І в-вечері
той чи другий гусак,
на жінку,
що на піяніні бренькає, глядючи,
каже, од самовару
червоний, як рак:

— Товаришко Надю!
На свято надбавка—
24 тисячі.
Тариф.
Ех,
і заведу-ж я собі
галіфе тихоокеанське,
щоб із штанів
виглядати
як кораловий ріф.—
А Надя:
«І мені-б з емблемами плаття.
Без серпа й молота не пройдеш на параді.
В чому
сьогодні
буду фігурувать я
на балі в Реввійськраді!»
На стіні Маркс—
в рожевій рямці.
На «Известиях» лежачи, кошеня гарненько
гріється.
А з-під стелі
верещить, мліє
затуркана канарейка.

Дививсь Маркс зі стіни...
Зненацька—
роззявив рота,
та й гукни:
«От
як обплутало революцію обивательщини павутиння!
Страшніша од Врангеля духовита
обивательська скриня.
Вмить
голови канарейкам зверніть—
щоб комунізм
не було канарейками бито!»

Перекл. М. С.

MELE ANI'ANI

(ГАВАЙСЬКА ВЕЧІРНЯ ПІСНЯ)

Вже дано знак, могутній знак: Та пу!
Тепер всі шепотіння, мову, голос
Приборкайте: незайманий хай буде вечір.

Незайманий і освячений:
Ущерблено й тремтуче заходить
Сонце; дощ припиняється;
Данина сяйва вертається,
Гаваї творять наказ: Та пу!
Навіть Таїті зараз спокійне, мабуть.

Стоять на острові хати-захистки;
Вождь відкликає, бо його є святий келех;
Клич матерів Куге, коли кладуть
До сну дітей. О, рання дрімото,
Небесного гурту ти справжня творчість!
О Ку, О Лоно, О Кане, вони є ваші
Години вечору (приборкайте
Всі шепотіння, мову, голос,—
Незайманий хай буде вечір).

Вже вечір; освячено, щоб було так:
Хай хвилювання серед нас умре: Та пу!
Відбитки неба, зорі віддають: Та пу!
І мирне небо огортає мирну землю.

ГОЛУБИ НА УЗБЕРЕЖЖІ *).

Біле, як тапа, як тапа, що оточує жезл вождя, узбережжя обіч
двохфарбного Великого Океану.

Голуби спустилися на узбережжя; вони снували довкола, збираючи
зерна коралового піску в свої вола. Вони знялися; вони летіли, вони
шугали по-над ріфом, що хуртовина шумує крізь нього.

*) Від перекладача. Гавайська та й взагалі полінезійська поезія зовсім невідома
нашому читачеві. Тимчасом, це дуже оригінальна й самобутня народня творчість, з художніми проявами,
свіжими образами.

Звичайно, вона цілком відповідає тому рівню цивілізації, що його досягли полінезійські
племена. Тому вона являє собою здебільшого народні замовляння й закликання ворожбитів, часто-
густо в ній знаходимо звертання до мітичних богів та обожествлення природи.

В американському журналі „The Dial“ (Нью Йорк, № 4, 1924) мені пощастило знайти статтю
„Замітки про гавайську поезію“ Педрика Колума, де наводиться в англійським перекладі три гавайські
поезії (дві з них у прозі). Годі ручати за точність перекладу Колума, бо гавайських оригіналів він не

— В одну мить!—згодився той і побіг писати «розказ».

На останній станції Василько помітив, що в вагон залізло з секом два озброєні жовніри. Він зрозумів, що зараз має відбутись те, чого він чекав давно, але від чого думав увильнути.

— Дмитре,—хотів щось сказати Василько, але в той час Дмитро його запитав:

— Де папери?

— У мене, заховані.

— Дай сюди, вони до тебе вперед будуть чіплятись, мені може вдасться як-небудь переховатись.

Василько оддав папери Дмитрові.

— В крайньому разі викинь крізь вікно, може попаде в певні руки, то й доставлять червоним.

На обрію показавсь Тарнопіль.

Жовніри товпились біля дверей, їх цікавило місто, за яке так довго змагались поляки з більшовиками.

Сек подивився нахабно на Василька.

«Чий верх?» прочитав у тому погляді Василько, і з свого боку крицево подививсь на сека.

Той опустил очі й щось шепнув капралеві. Той встав дав наказа своїм жовнірам і підійшов з ними до Василька.

— Пан заарештований,—нахабно процідив крізь зуби.

Жовніри стали по обидва боки Василька, а капрал почав шукати.

— В чому річ?—кинулись од дверей жовніри.

— Хлопці!—гукнув хтось.—Ми ідемо на фронт, а вони й тут з арештами сунуться.

Наперед вийшов сек. Права рука його сиділа в кишені біля револьвера.

— Це більшовицький агент,—гукнув він показуючи на Василька й Дмитра.

— Докази,—запитав хтось із жовнірів.

Сек почав оглядати речі, а капрал обмацувати одяг.

Василько з Дмитром стояли мовчки.

Вже скрізь перешукали й по речах й по одягу, а доказів не було.

— Що за холера? Немає,—запитав сек у капрала, але той тільки розвів руками.

— Німа!

Жовніри засміялись.

Але в той час око сека помітило, що Дмитрова рука поволі сунеться до кишені.

— Стій!—гукнув він і кинувся до Дмитра.

Той махнув рукою, наче падаючи, й папери вилетіли крізь вікно, а рука ухватила крізь віконну бокову дошку.

— Шлях би тебе трафив!—з розпачу в голосі гукнув сек і побіг до дверей.

Потяг біг повним ходом і скочить не було можливости.

XXVIII

На станції Тарнопіль заарештованих зсадили й повели в місто. Жовніри довго дивились їм у слід.

Василько й Дмитро користувались у жовнів авторитетом і зараз де-які обурювались проти арешту. Раніше вони уявляли собі більшовиків дикими, озвірілими, з довгими бородами людськими і зараз у них в молодих умах з'являвся сумнів, «чи правду їм говорили за більшовиків». Своїх офіцерів вони не любили, а тих, що заарештовано, вони поважали, бо ті були розумні й прості.

— Неправду нам розповідали про більшовиків,—говорили один одному пошепки жовніри.

На вулицях Тарнополя було пусто. Повибивані вікна, поодчинювані настіж двері, й побиті снарядами стіни говорили за те, що тут не-щодавно відбувалось щось страшне.

Де-не-де ходили озброєні жовніри й жандарми. Населення багате втікло й ще не вернулось, а бідне сиділо по хатах залякане терором шляхти.

Сек підійшов до одного жандарма, що стояв на розі вулиці, й щось спитав.

Той показав рукою на великий будинок праворуч.

Василько кинув туди оком. На балконі другого поверху висів біло-рожевий прапор, а під ним великий білий орел і напис:

«Komitet bezpieczeństwa Polski».

На вулиці перед тим будинком стояла велика черга селянок.

«Охоронка», — блискавкою перенеслось в головах Василька й Дмитра.

В дверях їх руки зустрілись і міцно потисли одна одну.

Їх ввели до великої кімнати.

За столом сидів вусатий з черствим лицем капітан.

Сек підбіг до нього, щось пошептав пару хвилин, вийняв з кишені якісь папери і подав йому.

Той поважно оглянув їх, в кількох місцях він підморгував, усміхався й тоді поглядав зкоса на Василька й Дмитра.

Він зрівнював їх з тим, що писалось в паперах.

Коли закінчив перегляд паперів, пильно подививсь кожному в вічі (він так наспеціалізувався на обличчях, що перейшли через його руки, що міг розгадувати по них внутрішній стан людини).

— А, пся крев,—пробурмотав під носа. Йому не подобались ці завзяті (по його висновку) юнаки.

Він розписавсь секові в прийнятті двох арештованих й махнув рукою.

Василька з Дмитром пхнули в вузькі двері.

Капітан потер руки.

— Важна справа! — пробурмотів і задивився другий раз в папери.

— Важна справа! — Кому-ж би її доручити? А-а-а. Пан Кучинський те діло скоро розбере.

Він подзвонив.

З бокових дверей вискочив ординарець і став на baczność.

— Покликати пана Кучинського!

І ген десь Океан. Вони помайорили трохи над ним. Тоді вони повернули назад через ріф, що ловить шумовину. Вони снували довкола узбережжя, збираючи піщинки в свої вола, голуби, що спустились вниз із голубників по-за садками.

Падіння хвилі сполохнуло їх там, де вони снували. Вони знялись. І тепер вони бачуть голубники по-за садками й гуртуються до них.

Але в голубниках всю ніч вони будуть чути звергання прибою і будуть снити міцні сплетіння й скелисті джела й владні ватаги, що їх завоюють.

І на світанку вони поплинуть на узбережжя; вони снуватимуть довкола, збираючи піщинки в свої вола; вони знімуться й вони літатимуть; вони шугатимуть над ріфом, що гуртує шумовину.

Тільки хвилинку вони шугатимуть над ним; тільки хвилинку майоритимуть повз нього; вони повернуться й збиратимуть піщинки в свої вола. І як снуватимуть довкола узбережжя, вони не знатимуть, що зуйок і пісочний в'юн вже рушили, линути крізь світло й темряву, доки не знайдуть для себе атоллів і скелистих островів, що біля них сновигає акула з восьма плавнями.

Голуби, що повинні спуститись на узбережжя обіч двохфарбного Великого Океану.

МОЖНОВЛАДЕЦЬ БУРУНІВ

Здалеку вона прийшла, ця довга розвійна хвиля; з Таїті вона прийшла; довго вона йшла, ця широко-розгонна хвиля; з часів Вакеа вона була в дорозі.

Тепер вона чваниться, тепер вона бундючиться. Стій над своїм бурунним облавком, з сонцем поперед тебе! Стій! Підперезай свою одіж на чреслах! Хвиля в'ється й дметься вище; хвиля, що не вдарить, несе тебе в далечінь.

Здалеку вона прийшла, ця довга розвійна хвиля; довго вона йшла, ця широко-розгонна хвиля. І тепер вона несе тебе повз нас, навсторч над твоїм облавком.

Тремтучо-плинні хвилі розбиваються над островом; глибоководні коралі виметено на беріг; довга, розвійна хвиля, широко-розгонна хвиля надходить.

Блискуча твоя шкіра й не змочена; хвилясте пір'я овиває звияжного можновладця бурунів; з хуткістю білого тропічного птаха ти прибуваєш до нас.

Ми бачили бурун на Пуні; ми бачили звияжного можновладця бурунів: На-і-ге його наймення.

підпис. Але я спробував перекласти ці зразки з англійської мови на українську, оскільки це мені вдалося, точно.

Важливо необхідним дати деякі пояснення, позичені мною зі статті Колума. Перша „Голуби на узбережжі“ є копією Колума з кількох подібних гавайських творів; решта—Його переклади з гавайських оригіналів. „Тапа“—це біла матерія з кори, що овиває жезл вождя в ознаку його святості й недоторкваності. „Тапу“—це те саме, що європейці звикли називати „табу“,—цеб-то слово-запобігання, що означає: недоторкане, заборонене, приналежне до богів. „Ку“, „Лона“ і „Кане“—гавайські життєві божества. „Вакеа“—це перше ім'я, що доходить до наших днів з гавайської мови.

І. Ю. Кулик.

Монреаль, Канада,
1934 р.